

CHARTA 77 A JEJÍ DĚDICTVÍ

Matěj Mětelec

Všechna antisystémová hnutí jsou si podobná, každý systém je systematický po svém. Toto poněkud klopýtavé vychýlení¹ slavné první věty Tolstého *Anny Kareniny*² se mi zdá natolik oprávněné, že to převáží i jeho stylistickou nestvůrnost. A je třeba zdůraznit, že ač to někomu může připadat nepatřičné, antisystémová hnutí stojí po právu na místě rodin šťastných. Postavit se proti systému je totiž svého druhu štěstí. Taková nutně minoritní pozice přináší větší pocit sounáležitosti, sdílení a solidarity než přináležitost k „mlčící většině“, o vzájemně soupeřících držitelích moci nemluvě. Krom intenzivního prožitku společenství s sebou nese i pocit zadostiučinění, že na rozdíl od ostatních „my“ stojíme na té správné straně a „víme“, jak „to“ je doopravdy, a nezáleží vcelku na tom, zda je jádrem tohoto zadostiučinění eticky-epistemologická představa „života v pravdě“, nebo na první pohled o něco střízlivější povědomí o tom, že „Cikáni nemůžou za naše posraný životy“.³ Nelze se divit, že mnozí chartisté vzpomínají na éru normalizace, která pro ně krom perzekuce znamenala také život ve společenství Charty, skoro jako na nejlepší léta svého života.⁴ Antisystémová hnutí svým postojem vzbuzují (často

¹ K vychýlení viz Guy Debord, *Společnost spektaklu* (Praha: Intu, 2007), s. 110–111.

² „Všechny šťastné rodiny jsou si podobny, každá nešťastná rodina je nešťastna po svém.“

³ Kampaň Antify „Cikáni nemůžou za vaše posraný životy“, zaměřená proti anticiganismu, byla nejvíc viditelná v podobě samolepek v ulicích českých měst.

⁴ Objevuje se na několika místech in Blanka Císařovská et al. (eds.), *Charta 77 očima současníků. Po dvaceti letech* (Brno: Doplněk, 1997).

i u sebe sama) dojem, že jsou komplexní morální nebo ideovou alternativou systému,⁵ do značné míry ale zůstávají definované vztahem k němu. Vnitřní pravdivost, kterou by v sobě ráda viděla, je tak vymezena negací „prolhaností“ protivníka, proti němuž stojí.

Mají-li příslušníci antisystémových hnutí velmi často výhodu dobrého, šťastného svědomí, zařazení systému, establishmentu nebo režimu na místo Tolstého rodin nešťastných má též své hluboké oprávnění. Už jen proto, že ona označení se ukazují jako nanejvýš provizorní a nevýstižná. Obecný pojem systému je natolik amorfní, že může kolísat od označení režimu, státních aparátů, vládnoucí ideologie, nadnárodních institucí až k politické a ekonomické formě společenských vztahů obecně. Většinou přitom evokuje homogenitu, „systematicnost“, semknutost, jež je vlastní spíše pohledu zvenčí, než že by byl vnitřní charakteristikou. Kde kritik vidí „systém“, je při bližším pohledu patrné střetávání různých zájmů, konkurujících si mocí a jednotlivců. Systém jako kategorie může být uspokojující na rovině abstrakce, utváření modelu a jeho analýzy. Na rovině živých jednotlivců, kteří tento „systém“ konstituují, se ale málokdy přenáší natolik, aby subjektivně dokázal generovat něco jiného než „nešťastné vědomí“.

Je třeba poznamenat, že pojem antisystémové hnutí je provizorní neméně než sám pojem systém. Na jedné straně je tu sice představa kontinuity, která vede od dnešní radikální levice, jež se zformovala z impulzů symbolizovaných rokem 1968 a označením „New Left“, až k Francouzské revoluci. V rámci této představy se navzdory všem proměnám jedná o víceméně kontinuální emancipační boj, jenž je veden proti neméně kontinuálním silám reakce a kapitálu. V roli ústřední systémové alternativy v této představě vystupoval až do šedesátých let 20. století socialistický projekt spjatý s dělnickým hnutím.⁶ Ať už jej ztělesňoval „reálný“ socialismus v Sovětském svazu nebo ideál svébytnosti dělnické kultury jako předobrazu budoucí společnosti,⁷ jednalo se přinejmenším *in spe* o konfrontaci dvou rovnomocných „systémů“. Na straně druhé přišel s proměnou socioekonomické, ale také kulturní reality západních zemí, která měla i svůj nepominutelný generační rozměr, rozklad jednoznačně třídně chápaných štěpících linií. Antisystémovost jako výraz paralelní existence dvou světů, proletářského a buržoazního, které spolu svádějí konflikt v téže společnosti, ustoupila komplikovanější antiestablishmentové pozici.⁸ Nešlo už nadále o konfrontaci dvou systémů, antisystémovost

⁵ Je namísto námitka, do jaké míry něčím takovým byla Charta 77. Pokud bychom vycházeli z jejího *Prohlášení*, deklarované cíle byly daleko skromnější – nabídka dialogu s mocí, dodržování zákonných norem, k nimž se moc sama zavázala. Když ale vyjdeme z textů, jež smyslu Charty věnovali její aktivní signatáři, postoj radikální alternativy vyvstane se vši patrností. Dostatečně ilustrativní jsou v tomto směru Bendova *Paralelní polis* nebo Havlova *Moc bezmocných*.

⁶ Giovanni Arrighi, Terence K. Hopkins, Immanuel Maurice Wallerstein, *Antisystemic movements* (London: Verso, 1989).

⁷ E. P. Thompson, *The Making of the English Working Class* (London: Penguin, 2013).

⁸ Donald Sassoon, *One Hundred Years of Socialism: The West European Left in the twentieth century* (London: I. B. Tauris, 2010), s. 383.

se stala komplementární a do jisté míry reaktivní komponentou systému samotného. To ilustruje nejen nejistota ohledně toho, zda antiglobalizační hnutí přelomu milénia není spíše *alterglobalizačním*, ale také skutečnost, že jeho nejvýraznějším sloganem se stal poněkud vyprázdňený truismus „Jiný svět je možný!“.

V případě Charty 77 má své opodstatnění úvaha, že v nedemokratických režimech se stává jakýkoli zárodek autonomie, na režimu nezávislé aktivity antisystémovým.⁹ Antisystémovost tak sice může vycházet ze sebechápání těchto hnutí, může být ale pouze nálepkou ze strany panujícího režimu, nebo dokonce jen některých jeho částí, například konkrétních složek represivního aparátu. Mám ovšem za to, že v obecnosti svého vymezení vůči stagnaci, kterou chartisté tak často diagnostikovali v československé společnosti, je toto pojmenování trefnější než případné alternativy. Charta byla natolik svázaná s režimem, vůči němuž se vymezovala, že jej nedokázala přežít. Její antisystémovost tak nebyla pouze nálepkou, kterou komunistická diktatura lepila na vše, co se pokoušelo překročit mantinely, které sama nastavila, ale i motorem, jenž ji udržoval při životě.

Srozumitelné radikality?

Když se na konci šedesátých let setkávali v Československu i v cizině revoltující studenti z obou stran železné opony, většinou si nedokázali navzájem příliš rozumět. Rudi Dutschke na své pražské návštěvě v dubnu 1968 vyvolával spíš údiv a nedůvěru než sympatie.¹⁰ Ani o dekádu či dvě později, když Charta 77 hledala a nacházela partnery a spojence mezi západními mírovými hnutími, jež navazovala na radikální opozici konce šedesátých let, nebyly výsledky o mnoho lepší. Na něčem se dokázali přibližně shodnout, západní levicovní obránci míru solidarizovali s chartisty stíhanými státní represí, nikdy si ale vlastně zcela nerozuměli. Toto míjení ilustruje debata, která začala výměnou dopisů mezi Miroslavem Bednářem (pod pseudonymem Václav Racek) a britským historikem E. P. Thompsonem. Sám Bednář sice Chartu nepodepsal, do diskuse se nicméně záhy svými texty zapojilo několik prominentních chartistů, mezi jinými Jaroslav Šabata, Ladislav Hejdánek nebo Václav Havel.¹¹ Právě Havlův příspěvek, nazvaný „Anatomie jedné zdrženlivosti“, se stal patrně nejvýznamnějším a nejlivnějším výstupem celé

⁹ Viz Petr Hlaváček, Jan Holzer, „Opozice v nedemokratických režimech. Vstupní poznámky k možnostem a limitům stávající teorie“, *Středoevropské politické studie* 10 (2008), č. 1, s. 1–16.

¹⁰ Jaroslav Pažout, *Mocným navzdory. Studentské hnutí v šedesátých letech 20. století* (Praha: Prostor, 2008), s. 172. Je ovšem třeba dodat, že byli studenti a studentky, někteří z nich později formovali Hnutí revoluční mládeže, kteří s Dutschkeho postoji, a západní studentskou levicí jako takovou, do značné míry souzněli. Za upozornění na tuto skutečnost vděčím Petru Uhlovi.

¹¹ Vztah Charty a mírových hnutí v západní Evropě stejně jako uvedenou debatu podrobně probírá Milan Hauner, *Charter 77 and the European Peace Movement*, in Markéta Devátá, Jiří Suk, Oldřich Tůma (eds.), *Charta 77. Od obhajoby lidských práv k demokratické revoluci, 1977–1989. Sborník z konference k 30. výročí Charty 77, Praha, 21.–23. března 2007 / Charter 77. From the*

debaty. Ve vysvětlování zkušenosti reálného socialismu, která vrhá stín podezření na sám pojem „míru“, je Havel k idealistickým západním mírovým aktivistům místy až blahosklonný.¹² Paradoxem vzájemného neporozumění je, že vyrůstalo z postoje, jenž obě hnutí spojoval. Jestliže jejich názory na svět byly do značné míry neslučitelné, bylo to dáno povahou establishmentů, vůči nimž se vymezovaly. Jejich antiestablishmentová pozice před ně sice stavěla zcela jiné protivníky, odhodlání postavit se mocným a hájit bezmocné měli ale ti na Západě i ti na Východě společné.

Petr Uhl, jenž patřil mezi chartisty k těm, kteří měli pro západní levice pochopení, o ní v roce 1979 v textu „Alternativní společenství jako revoluční avantgarda“ napsal:

Establishment, politická moc, nechává takové skupiny a koncepce na pokoji: jsou vítaným ventilem, jímž se odvádí část všeobecné nespokojenosti se společenskými poměry. Politická a společenská pasivita, výlučnost dobrovolného ghetta, útěk z reálného světa – to jsou projevy alternativních společenství kapitalistického světa. Bylo by však chybné pohlížet na koncepci „alternativy“ jen jako na reakční utopii: alternativní společenství jsou kvasem, v němž se třífí kritický duch, který ovlivňuje celou společnost.¹³

Dnešní levice, která si říká radikální s podobnými rozpaky, s jakými chartisté přijali slovo disident, je na tom se vztahem k Chartě v lecčem blízká levici „předlistopadové“ západní.¹⁴ Její situace je ale komplikovaná historickým vývojem, k němuž patří i Charta sama. Levice, hledající dnes svou identitu, se musí vyrovnat s výběrem kořenů a kontinuit, často v tuzemsku v přijatelné podobě neexistujících, přijetím či odmítnutím těch či oněch zděděných nepřátel, rozvíjením nebo zavržením té nebo oné tradice.

Assertion of Human Rights to a Democratic Revolution 1977–89. The Proceedings of the Conference to Mark the 30th Anniversary of Charter 77, Prague, 21–23 March 2007 (Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, FF UK, 2008), s. 163–192.

¹² Jasně to vyvstává třeba na místě, kde se jako na jednom z mála v disidentských textech objevuje pojem feminismu. Havel píše: „Nechci se feminismu vysmívat, málo o něm vím a jsem připraven věřit, že zdaleka není jen vynálezem nějakých hysterek, zrudělých paniček nebo zhrzených milenek. Musím však konstatovat, že v našem prostředí – jakkoli tu jsou ženy na tom mnohonásobně hůř než na Západě – se jeví feminismus prostě jako ‚dada‘.“ Václav Havel, *Do různých stran. Eseje a články z let 1983–1989* (Praha: Lidové noviny, 1990), s. 79.

¹³ Vilém Prečan (ed.), *Charta 77. 1977–1989. Od morální k demokratické revoluci: dokumentace* (Scheinfeld, Praha, Brno: Čs. středisko nezávislé literatury, Ústav pro soudobé dějiny ČSAV, Archa, 1990), s. 82.

¹⁴ Tam, kde se text zabývá Chartou 77, vycházím z pramenů a literatury. Pro současnou českou radikální levice, jež od roku 2014 prošla dle mého názoru poměrně dramatickým vývojem, v němž sehrála roli mj. existence Autonomního sociálního centra Klinika nebo uprchlická krize, dostupná literatura neexistuje. Vycházím proto z vlastních zkušeností novináře a aktivisty. Nižak přitom nechci zakrývat svou angažovanost. Bez ní, bez pohledu „zevnitř“, by podobný text nemohl vzniknout.

V nedávné době byl v českém prostředí pro pojmenování různorodých proudů stojících nalevo od etablovaných politických stran oživen pojem „nová levice“. To může působit bezmála šedesát let po slavném „Dopisu nové levici“ C. Wrighta Millse¹⁵ jako trochu opožděné objevování zatím už dost zestárlé novosti. Na druhou stranu není toto pojmenování zcela neoprávněné, protože postkomunistická levice mladší generace se skutečně do značné míry formovala na půdorysu *nové levice* šedesátých let. Tím nicméně jen v podstatě doháněla obdobné proudy na Západě. Jak poukazuje Timothy Scott Brown, „pokusy šedesátých let vyvinout nové formy politické praxe pod zástavou participativní demokracie následně ovlivnily jak nová sociální hnutí let sedmdesátých a osmdesátých, tak antiglobalizační hnutí od devadesátých let do dneška“.¹⁶ Už v devadesátých letech se radikálně levicové proudy vymezily vůči předlistopadovému režimu¹⁷ a další vývoj na tom nic nezměnil. Dále navazovaly na způsoby, jimiž se západní levice musela vyrovnat se selháním sovětského projektu, ztrátou důvěry v politické strany a rozkladem třídně definovaných dělicích linií. Jestliže na rovině radikálně levicové teorie je možné pokusit se tento pohyb popsat jako odklon od klasické ekonomické a třídní analýzy k politizaci stále širších oblastí lidské aktivity,¹⁸ na rovině politické praxe znamenal přibližování a slévání do té doby často nepřátelských tradic. Na Západě už v roce 1968 vyústila kombinace generační konfrontace a hledání alternativních avantgard v touze po radikálních řešeních navzdory institucím, marxisticko-leninistická rétorika se proplétala s čistě anarchistickou praxí a étosem,¹⁹ nastoupila politika identit, ale také radikální ekologie. To vše proměnilo politický terén takovým způsobem, že dosavadní rozdíly v oblasti teorie a praxe se čím dál víc rozmlžovaly.

I když v českém prostředí hegemonie antikomunistického diskurzu v devadesátých letech do značné míry podporovala animozitu mezi anarchistickou a z marxismu vycházející částí radikální levice, s rozpadem této hegemonie na počátku desátých let 21. století se obě části začaly sblížovat. Existovaly sice stále velmi chráněné enklávy. Na jedné straně zarytější anarchisté, vyvíjející různorodou směs aktivit, důkladně zakopaných v subkulturním podzemí. Na druhé marxizující akademici, intelektuálně disponovaní odhalit neuralgické body společenské tkáně, ale co se politické aktivity týče takřka sterilní. Od jisté doby se ale i tito lidé potkávají v těch samých squatech a na týchž demonstracích, a prostor mezi nimi začaly propojovat méně uzavřené a více

¹⁵ C. Wright Mills, „Letter to the New Left“, *New Left Review* 1 (1960), č. 5.

¹⁶ Timothy Scott Brown, *West Germany and the Global Sixties. The Anti-Authoritarian Revolt, 1962–1978* (Cambridge: Cambridge University Press, 2013), s. 371.

¹⁷ Martin Bastl, *Radikální levice v České republice. Devadesátá léta dvacátého století* (Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2001), s. 9.

¹⁸ Pavel Barša, Ondřej Císař, *Levice v postrevoluční době. Občanská společnost a nová sociální hnutí v radikální politické teorii 20. století* (Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004).

¹⁹ Ingrid Gilcher-Holtey, *Hnutí '68 na Západě. Studentské bouře v USA a západní Evropě* (Praha: Vyšehrad, 2004), s. 47.

na praxi orientované aktivistické skupiny. Vrcholu dosáhla spolupráce v období vrcholící uprchlické krize let 2015–2016, kdy dokonce vznikla široká koaliční platforma Zleva proti xenofobii, sjednocující takřka celé spektrum radikálně levicových skupin. Ty sice zůstaly oddělené, ale ve své různosti dokázaly nejen spolupracovat, ale také si intenzivněji vyměňovat ideje a přinejmenším konvergovat.

Invalidní bratřenci

Je zdánlivým paradoxem, že byt' je radikální levice jako celek ideologicky blíží tomu z Charty, co se z ní připomíná řádově míň, tedy eurokomunistům a radikálně levicovým solitérům jako Jan Tesař či Petr Uhl, genealogií svého vztahu k režimu a jeho ideovým kořenům je analogií proudů ideově jí vzdálenějších. Jedna její část, vysokoškolsky vzdělaná a se sklonem realizovat se spíš psaním textů než přímou akcí, se svým postojem blíží intelektuálům, jako byl Václav Havel nebo mladší (a radikálnější) Václav Benda, kteří si s mocí nikdy netykali a stáli vždy na ideologicky jí značně vzdálených pozicích. Druhá, víc anarcho-autonomní, je pak v lecčems blízká předlistopadovému undergroundu. Nakonec, v již citovaném textu to potvrzuje i Petr Uhl, když mluví o tom, že „český kulturní underground – jako společenství (hnutí) hledající alternativu ke konzumní a měšťácké orientaci a pokrytecké morálce a usilující o seberealizaci nezávislými kulturními projevy – má k alternativním společnostem západního typu blíže než Charta 77“.²⁰ Dnešní autonomní hnutí, hledající nejen politickou, ale i žitou alternativu, formované v první řadě západními inspiračními zdroji,²¹ se tak blíží, byt' z „opačné strany“, i předlistopadovému undergroundu. Ve srovnání s undergroundovou vůlí po realizaci skutečně paralelní kultury, ta přítomná možná bledne, to je však dáno i tím, že dnešní autonomní hnutí není zatlačeno tak hluboko do podzemí a prostor kultury není úzce vymezen autoritářským režimem.

Že jako forma rezistence vůči minulému režimu je underground dodnes nedostatečně historicky zpracovaným tématem, na to upozorňuje mj. většina přispěvatelů jednoho z aktuálních výstupů na toto téma.²² Důvodů bude patrně více. K těm závažnějším může nicméně patřit fakt, že underground se daleko méně než Charta vepsal do československé, a později české, politické mapy po „něžné revoluci“. Z chartovního prostředí sice v dlouhodobé perspektivě vzešlo vlastně jen několik málo politických stálíc, z undergroundu to ale do první politické ligy nedotáhl ani nikdo z těch, kteří byli aktivní v druhé polovině osmdesátých let v politické opozici. Jako by se tak potvrzovalo, že jeho cílem vždy byla subkulturní alternativa, jíž až režimní perzekuce dávala politický rozměr. Pojem subkultura přitom použil už Ivan Martin Jirous ve svém programickém,

²⁰ Citován v Prečan (ed.), *Charta 77*, s. 83.

²¹ Brown, *West Germany*, s. 7.

²² Např. Jan Cholínský, „České undergroundové hnutí optikou historiografie – mýty a realita“, in Ladislav Kudrna (ed.), *Reflexe undergroundu* (Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2016), s. 34–74, zde s. 36.

ale i historicko-faktografickém textu „Zpráva o třetím českém hudebním obrození“.²³ V tomto smyslu snaha Charty o dialog s režimem ležela hlouběji v prostoru politična. Underground, pro své účastníky subjektivně důležitý a bez nejmenších pochyb masovější než chartistický disent,²⁴ byl významnější subkulturně než politicky. A to přestože právě generačně mladší představitelé undergroundu vyvíjeli na starší chartisty tlak, aby se Charta posunula k programově konfrontační poloze, méně reflexivní a více politické.²⁵ Ač underground lze chápat v jistém smyslu jako korektiv intelektuální Charty, bez „účinné příčiny“ režimní represe byl ve své podstatě politicky indiferentní. To se projevilo v polistopadové éře, do níž underground vplul jako stárnoucí subkultura, jejíž přitažlivost pro mladší pokolení přirozenou generační dialektikou slábla. V polistopadové éře se ze subkultury undergroundu stala součást příběhu kultury, podzemní kultura dokonce musela do jisté míry zaujmout místo té režimní v kulturních dějinách normalizace. Osud undergroundu ukázal omezený politický potenciál subkultur dávno předtím, než si toho začali všimnat pozorovatelé ze Západu.²⁶

Subkulturnost nakonec není nejméně podstatný z rysů, jež underground a části dnešní levice spojuje. Ovšem skutečnost, že právě k „druhé kultuře“ má její významná část v mnoha směrech nejbližší z pestré palety oponentů komunistické diktatury, může vyvolávat pocit nepohodlí na obou stranách. U některých bývalých „androšů“ prostě proto, že na slovo „levice“ si za dlouhá léta policejní šikany pod rudou vlajkou vybudovali pavlovovský reflex vyskakující kudly v kapse. A u levíčáků zas proto, že někdejší „druhá kultura“ se, díky snahám některých prominentních představitelů undergroundu o její kanonizaci v rámci dnešní kultury první, jeví tak odcizená, že setkání s mytologií podzemí „povznesenou“ na hagiografii spokojenosti dějinných vítězů u nich vyvolává pocit nevolnosti. Ilustrací hloubky vzájemné disonance je závěr příspěvku Josefa Rauvolfa ve zmiňovaném sborníku.²⁷ Překladatel beatníků a zasloužilý popularizátor kontrakultur všeho druhu cituje úryvek básně politologa a levicového aktivisty Ondřeje Slačálka, v níž je bondyovským slovníkem odmítána institucionalizace undergroundu do podoby zasloužilých umělců boje proti „totalitě“. Rauwolf Slačálkovu kritiku odmítá až ublíženě. Paradoxně nedokáže přijmout perspektivu kontrakultury jako z podstaty věci neukon-

²³ Ivan M. Jirous, „Zpráva o třetím českém hudebním obrození“, in Martin Machovec (ed.), *Pohledy zevnitř. Česká undergroundová kultura ve svědectvích, dokumentech a interpretacích* (Příbram: Pistorius & Olšanská, 2008), s. 7–37, zde s. 32.

²⁴ Martin Machovec, „Charta 77 a underground“, in Devátá, Suk, Tůma (eds.), *Charta 77*, s. 195–212, zde s. 200n.

²⁵ Luboš Veselý, „Underground (Charty 77)“, in Petr Blažek (ed.), *Opozice a odpor proti komunistickému režimu v Československu 1968–1989* (Praha: Ústav českých dějin FF UK, 2005), s. 111–118.

²⁶ Viz Joseph Heath, Andrew Potter, *Kup si svou revoltu! O mýtu kontrakultury aneb Proč revolta proti konzumnímu kapitalismu není pro systém hrozbou, ale naopak hnací silou* (Praha: Rybka, 2012).

²⁷ Josef Rauwolf, „Underground – otcové zakladatelé“, in Kudrna (ed.), *Reflexe undergroundu*, s. 7–14, zde s. 14.

čitelného procesu, který netvoří síně slávy, ale předpokládá zpochybnění zásluh každé generace tou následující. V tom kondenzuje dnešní rozporná pozice undergroundu. Na jedné straně veřejné uznání jeho zásluh jako formy kulturní i politické rezistence vůči předlistopadovému režimu a zařazení do kánonu české kultury. Zároveň by jej ale někteří jeho příslušníci rádi viděli jako fenomén, jenž si dodnes zachoval, pokud ne přímo v praxi, pak přinejmenším ideálně, svou podzemní autenticitu.²⁸ Výsledkem je, že termín „underground“ zůstane nejméně pro dvě generace vyřazen z kontrakulturního slovníku.

Opozice a disent

Slovo disent, jež si dnes spojujeme téměř výlučně s odpůrci diktatur komunistických stran ve východní Evropě, původně označovalo jakoukoli skupinu aktivně oponující stávajícím politikám, institucím nebo ideologiím. A takové skupiny, s větším či menším odhodláním vzdorující a revoltující proti panujícím autoritám, existovaly vždy.²⁹ V normalizačním Československu se nicméně, díky strategické volbě Charty 77 vyhnout se přímé konfrontaci s režimem, prohloubilo vědomí, že pojem disent nicméně *nelze* užívat synonymně se slovem opozice – být definovat v historické reflexi disent bez pojmu opozice lze jen obtížně.³⁰ Právě tím ale jako by byla podpořena představa, že menšinová pozice je *trvalým* údělem vyvolenců, ochraňujících plamínek dějinné pravdy, která se vlastně velmi dobře hodí k náboženským kořenům pojmu.³¹ Výstižně tuto situaci pojmenoval Jonathan Bolton, když disent popsal jako „nejen politický postoj či politickou teorii, nýbrž jako *svět*, jako určitý druh zážitků a chování. Disent byl filozofií, ale byl to také soubor obvyklých situací a zkušeností, těsně spjatých s každodenním životem.“³² Opozice předpokládá, že se alespoň hypoteticky může dostat k moci. Disidence může být věčná.

Nezaměnitelnost slov disent a opozice hrála pro Chartu daleko významnější roli, než na první pohled představuje otázka pojmenování pro dnešní levici. Závažnost, či naopak lehkost, s jakou nakládáme s pojmy, je podmíněna historickými okolnostmi. Charta se ze strategických, ale nakonec i ideových důvodů jako opozice definovat

²⁸ František Čunas Stárek, „Protounderground“, in Kudrna (ed.), *Reflexe undergroundu*, s. 30–33, zde s. 30.

²⁹ Tariq Ali, „Preface. In Praise of Dissent“, in Andrew Hsiao, Audrea Lim (eds.), *The Verso Book of Dissent. Revolutionary Words from Three Millennia of Rebellion and Resistance* (London: Verso, 2010), s. i–xv.

³⁰ Petr Blažek, „Typologie opozice a odporu proti komunistickému režimu“, in Blažek (ed.), *Opozice a odpor*, s. 10–24; Miroslav Vaněk, Pavel Urbášek (eds.), *Vítězové? Porážení? Životopisná interview. Díl 1, Disent v období tzv. normalizace* (Praha: Prostor, 2005), s. 9–23, zde s. 14.

³¹ Elizabeth A. Livingstone, Frank L. Cross (eds.), *The Oxford Dictionary of the Christian Church* (Oxford: Oxford University Press, 1997), s. 490.

³² Jonathan Bolton, *Světy disentu. Charta 77, Plastic People of the Universe a česká kultura za komunismu* (Praha: Academia, 2015), s. 30.

odmítla. Dnešní levice by si tak možná říkala ráda, ale je jí trochu stydno honosit se natolik silným slovem, když ví, jak je slabá. Naopak slovo disident u ní právě sepětím s odpůrci komunismu vyvolává rozpaky. Chartisté z něj sice také nebyli příliš nadšeni, ale nakonec se s jeho používáním víceméně smířili, jakkoli jej považovali za provizorní. Nicméně na rozdíl od chartistů, kteří svou legitimitu tváří tvář moci stavěli na tom, že *nedělají* politiku, nýbrž pouze trvají na dodržování platného právního řádu, dnešní levice by si politiku dělat přála. Ale, kupodivu také na rozdíl od chartistů, se jí to pořad jaksi nedaří. A tak nejvlastnější jí zůstává deklaratorně antiestablishmentová pozice, již, jak už bylo řečeno, sdílí s undergroundem.

Je proto paradoxní, že jestliže se někdo vytrvale snaží sblížit předlistopadové a dnešní odpůrce systému, je to represivní aparát a soudy. Právě jejich součinnost produkuje situace, které by se vcelku patřičně vyjímaly ve sdělení Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných.³³ Míra perzekuce oponentů režimu v době komunistické diktatury a dnes je pochopitelně neporovnatelná. Ale právě proto, že státně socialistický režim a ten současný nelze považovat za srovnatelně represivní, vyniknou momenty, v nichž se současný přístup až podivuhodně podobá předlistopadovému.

Šikana squatterů během jejich legálního pobytu na usedlosti Cibulka se sice intenzitou předlistopadovému tlaku na underground vyrovnat nemohla, negativní přístup příslušníků policie k „živlům“, který v ní patrně hrál zásadní roli, jde ale napříč režimy. Ti z komentátorů,³⁴ kteří se snaží v takovém přístupu narýsovat neprostupnou hranici, jejíž podstata spočívá v tom, že na rozdíl od předlistopadové éry žijeme dnes ve svobodné společnosti, jen opakují argument stranických aparátčků, že na život v reálném socialismu si může stěžovat jen provokatér inspirovaný z nepřátelského zahraničí. Mínění bojovníků proti squattingu, že zpochybnění soukromého vlastnictví jako základního pilíře svobodné společnosti je natolik nebezpečné, že si zaslouží potlačit i za cenu svobody jako takové, je symptomem dědictví státního socialismu a jeho fetišizace otázky vlastnictví. Je totiž namístě se ptát, jestli *právě* v liberálním pojetí netvoří základ svobodné společnosti spíše než soukromé vlastnictví sám princip zpochybování jejich zdánlivě nedotknutelných základních pilířů.

Občas se ale vyskytnou jednotlivosti, v nichž jako by se česká justice urputně toužila uvést v život známý Marxův výrok o tom, že některé události se odehrávají dvakrát, nejdříve jako tragédie a potom jako fraška. Pavel Kohout popisuje ve svém memoárování *Kde je zakopán pes*,³⁵ jak byla jeho žena Jelena Mašínová „unesena“ skupinou

³³ K činnosti VONS viz Jaroslav Pažout a kol. (eds.), *Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných 1978–1989. Edice dokumentů* (Praha: Academia, 2014).

³⁴ Ivan Brezina, „Žižkovský squat Klinika. Kde je proboha policejní zásahovka?!“, *G.cz* [on-line], 11. listopadu 2016 (dostupné online <http://g.cz/zizkovsky-squat-klinika-kde-je-proboha-policejni-zasahovka> [přístup 23. dubna 2017]).

³⁵ Pavel Kohout, *Kde je zakopán pes. Memoáromán* (Brno: Atlantis, 1990).

tajných policistů. Když se bránila a jednoho z nich kousla do prstu, bylo proti ní zahájeno stíhání za útok na veřejného činitele a výtržnictví, s dolní hranicí sazby tři roky.³⁶ Za velmi podobný přečin byla odsouzena i Kateřina Krejčová. Došlo k němu, když se s malou skupinkou snažila blokovat rasistickou demonstraci, na níž mj. sehrály mediálně vděčnou roli nesené šibenice. V okamžiku, kdy policie dotyčnou skupinku pacifikovala, aby umožnila nosičům šibenic průchod, Krejčová bránila před tím, co považovala za nepřiměřenou policejní brutalitu, svého tehdejšího přítele. Postiženého policistu prý dostala na několik dní do stavu pracovní neschopnosti.³⁷

Případ Igora Ševcova je ještě bizarnější. Ruský anarchista, studující v České republice etnologii, byl nejprve vyšetřován v souvislosti s útokem zápalnými lahvemi na dům ministra obrany. Obžaloby byl zproštěn, nakonec byl ale přece jen odsouzen v jiné kauze. V podstatě za to, že byl přítomen posprejování zdi. Deportaci do Ruska, která mu hrozila, se sice vyhnul, soud byl ale poměrně vynalézavý, co se týče činností, které Ševcov nadále nemůže vykonávat.³⁸ Zákaz chodit na demonstrace a účastnit se podobných, na první pohled politických akcí se rozšířil i na distribuci jídla lidem bez domova³⁹ a Ševcov by patrně neměl ani chodit na některá místa, podle všeho hlavně ta, která jsou pod policejním dohledem.⁴⁰

V obou případech se možná jedná o svou povahou poněkud groteskní jednotlivosti, které pravděpodobně vypovídají jen o banální pravdě, že represivní aparát je v každém režimu předurčen využít obdobný rejstřík metod. Soudní anabáze Kateřiny Krejčové může vypovídat o snaze exemplárně postihovat jakoukoli fyzickou konfrontaci s policisty, případ Igora Ševcova zase obecnější nevraživý postoj proti „potížistům“ z ciziny. Obě kauzy ale dobře ilustrují, že postupy české policie proti „levicovému extrémismu“ (LEX) působí dlouhodobě dojmem chaotičnosti a diletantství. Na seznamu extrémistů se pravidelně objevují ekologické iniciativy a poslední pokus o velkou akci na poli LEX,

³⁶ Pavel Kosatík, *Fenomén Kohout* (Praha: Mladá fronta, 2013), s. 385; Radek Schovánek (ed.), *Svazek Dialog. StB versus Pavel Kohout. Dokumenty StB z operativních svazků Dialog a Kopa* (Praha: Paseka, 2006), s. 329.

³⁷ Václav Drozd, „Kateřina Krejčová exemplárně odsouzena za napadení policisty“, *A2larm* [online], 15. února 2017 (dostupné online <http://a2larm.cz/2017/02/katerina-krejцова-exemplarne-odsouzena-za-napadeni-policisty/> [přístup 23. dubna 2017]).

³⁸ (su) [=Saša Uhlová], „Igor Ševcov není vyhoštěn, ale nesmí chodit na demonstrace, rozhodl soud“, *Deník Referendum* [online], 20. července 2016 (dostupné online <http://denikreferendum.cz/clanek/23407-igor-sevcov-neni-vyhosten-ale-nesmi-chodit-na-demonstrace-rozhodl-soud> [přístup 23. dubna 2017]).

³⁹ Saša Uhlová, „Ruský anarchista nesmí rozdávat jídlo lidem bez domova“, *A2larm* [online], 24. ledna 2017 (dostupné online <http://a2larm.cz/2017/01/rusky-anarchista-nesmi-rozdavat-jidlo-lidem-bez-domova/> [přístup 23. dubna 2017]).

⁴⁰ (pg) [=Petra Dvořáková], „Ševcovovi hrozí opět stíhání, policie ho vyfotila před Klinikou“, *Deník Referendum* [online], 5. dubna 2017 (dostupné online <http://denikreferendum.cz/clanek/25000-sevcovovi-hrozi-opet-stihani-policie-ho-vyfotila-pred-klinikou> [přístup 23. dubna 2017]).

akce Fénix, dopadl u soudu naprostým fiaskem.⁴¹ Paradoxně tak možná tím nejvýraznějším výsledkem podobných snah je budování hlubšího pocitu autenticity vlastní disidence v prostředí radikální levice.

Všichni dobří disidenti a ti ostatní

Je poněkud nahořklou pravdou, že v dnešní společnosti se jako disident může vnímat skutečně kdekdo. Obskurní *skoro-už-fašisté*, vedoucí „hovory na pravici“, fašisté skuteční, stydlivě se skrývající pod různými nacionalisticko-vlastenčícími fíkovými listy, nebo otevření neonacisté, proti nimž policejní represe skutečně směřuje. Ti první ale nejdou vstříc žádné konfrontaci, která by je vystavila odvetě ze strany moci, ti druhí tak sice příležitostně činí, ale většinou pouze verbálně nebo v zastoupení těch třetích, kteří se pravidelně pokoušejí vrátit svět do správných kolejí, ovšem násilným vypořádáním se s ještě více bezmocnými, než jsou sami. K dědictví Charty cítí všechny tyto skupiny podobné pohrdání.

Svou disidentskou tradici má ale na politické pravici i klasický konzervatismus. Nejen historicky, ale hlavně v samém českém disentu a Chartě. V osmdesátých letech rostl zájem o konzervatismus nejen proto, že konzervativní filosof Roger Scruton, jehož samizdatové překlady byly pro rozvoj českého konzervativního myšlení klíčové, byl jedním z nejhroliivějších návštěvníků (než se do cesty jeho nadšení postavila státní moc) a podporovatelů československé podzemní filosofie.⁴² Konzervatismus byl pro mnohé nepochybně přitažlivý také pro siláckou zahraničně-politickou rétoriku Ronalda Reagana a Margaret Thatcherové, která podobně jako Scrutonovy návštěvy dávala odpůrcům režimu naději, že nejsou zcela opuštěni. Ale v neposlední řadě byl konzervatismus radikálně artikulovaným odmítnutím komunistické strany, její ideologie a jejího režimu. Víc se odtáhnout od establishmentu bylo možné snad už jen přihlášením se k monarchismu, jak nakonec učinily České děti na sklonku osmdesátých let.⁴³

Disidenci v obecném slova smyslu netvoří jen diktatury. Pavel Tigrid v knize *Politická emigrace v atomovém věku*⁴⁴ staví zkušenost své emigrační generace do jedné řady se zkušeností Gercenovou či Leninovou. Dobře chápe, že fenomén emigrace je v lecčems důležitější než konkrétní politické ideály, které člověka do exilu vyhnaly. Fenomén disidence, blíželec politického exilu, na tom není jinak. Disidence je přirozená, už jen pro výše zmíněný pocit „dobrého svědomí“. V každé společnosti se najdou lidé,

⁴¹ (sau) [=Saša Uhlová], (anr) [=Apolena Rychlíková], „Akce Fénix. Všichni jsou zproštěni obžaloby“, *A2larm* [on-line], 22. září 2018 (dostupné online <https://a2larm.cz/2017/09/akce-fenix-vsichnijsou-zprosteni-obzaloby/> [přístup 9. května 2018]).

⁴² Viz Barbara Dayová, *Sametová filozofie. Podzemní univerzita v Československu a role Vzdělávací nadace Jana Husa v letech 1979–1989*, přel. Bronislava Müllerová (Brno: Doplněk, 1999).

⁴³ Milan Otáhal, *Opoziční proudy v české společnosti 1969–1989* (Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2011), s. 452.

⁴⁴ Pavel Tigrid, *Politická emigrace v atomovém věku* (Praha: Prostor, 1990), s. 11n.

kteří se odmítají konformovat. Mohou odejít na poušť, do kláštera nebo ašramu, loupit u cest nebo se z nich stanou revolucionáři. Až v tom posledním případě, totiž když disidence nabere politický ráz, jenž se může realizovat jak banditismem, tak odchodem do ústraní z náboženských důvodů, je s ní konfrontován společenský řád a politická moc. Konkrétní formy, jež potom disidence nabírá, mají vždy svůj historický kontext a většinou celou sadu vlastních důvodů. To ovšem nikterak nesnižuje osobní rozhodnutí a nasazení jednotlivých disidentů. Každý režim, byť by byl sebeliberálnější, si své disidenty sice neomylně vytvoří, stát se jedním z nich je ale vždy volba konkrétních lidí za konkrétních podmínek. Nemá větší smysl tvrdit, že vyloučeným komunistům v Chartě už krom disidence nezbývala jiná možnost, než říkat, že k roli disidenta byl jako milionářský synek Václav Havel předurčen. Vždyť mnozí z reformátorů mohli včas převléct kabát nebo zkrátka přijmout vyloučení a zůstat potichu doma, což učinila drtivá většina ze stovek tisíc členů KSČ vyloučených během prověrek. Havel zase mohl v klidu pobírat tantiémy ze svých her a vykašlat se na psaní „Dopisu Husákovi“ a „Prohlášení Charty 77“. Že jejich disidence nepotrvá navždy, nemohli tušit. Skutečnost, že úlohu, kterou Charta sehraje v listopadu 1989, odhadl v již citovaném, v době vzniku vesměs v disentu odmítaném textu Petr Uhl, je drobným pousmáním dějin. Uhl tehdy napsal:

V podmínkách byrokratické diktatury spatřuji tedy revoluční avantgardu společnosti v alternativních společenstvích nezávislých na státu, v jejich spojování a spojení, a to v měřítku národním i mezinárodním, v jejich zkvalitňování i rozšiřování a v jejich prudkém rozmachu a zasažení celé společnosti na začátku revolučního procesu.⁴⁵

Zachytil tak podstatný rys jakéhokoli disentu – naději vystoupit v okamžiku krize z podzemí a zkusit své štěstí jako opozice.

Přirozená existence disentu ale neřeší otázku, do jaké míry mu záleží na tom oslovit ty, již stojí za jeho hranicemi, a nakolik jde pouze o „odžití“ vlastního „dobrého svědomí“. Historik Michal Pullmann mluví o tom, že „propast mezi opozicí a většinovou společností se projevovala v typicky ‚disidentských‘ tématech, jako byly perzekuce intelektuálů nebo diskriminace Romů“.⁴⁶ Možná tím, že staví tato dvě témata vedle sebe, poněkud přehání zájem, který byl Romům ze strany Charty věnován, na rozdíl od perzekuce intelektuálů, která byla jedním z ústředních témat vždy – šlo totiž v prvé řadě o sebeobranu samých chartistů.⁴⁷ Přesto je Pullmannův výrok zajímavý už jen proto, že téma diskriminace

⁴⁵ Prečan (ed.), *Charta 77*, s. 88.

⁴⁶ Pavel Kolář, Michal Pullmann, *Co byla normalizace? Studie o pozdním socialismu* (Praha: NLN, 2016), s. 89.

⁴⁷ Viz debata členů VONS, kde Petr Uhl a Jaroslav Suk mluví o tom, že Výbor se zpočátku zaměřoval na obranu chartistů a vlastních členů, in Petr Blažek, Jaroslav Pažout (eds.), *Nejcitlivější místo režimu. Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných pohledem svých členů* (Praha: Pulchra, 2008), s. 40.

Romů je zásadní i pro dnešní levice, zatímco pro většinovou společnost zůstává i bezmála tři desítky let po změně režimu stále stejně nezajímavé, a to velmi mírně řečeno. Je namísto se ptát, zda také radikální levice dnes nesleduje vedle společensky jen velice slabě a často spíše negativně rezonujících témat charakteristické zájmy intelektuálů či jestli své boje nevede charakteristicky intelektuálským způsobem. Z velké části jsou právě intelektuálové ti, kteří ji tvoří, stejně jako tvořili předlistopadový disent.

Klást tuto otázku bychom ale měli poněkud konkrétněji. Když jako předlistopadový disent nahlédneme skrz jeho nejvlivnější programatický esej, artikulující střet disidenta s mocí právě jako intelektuála, tj. Havlova *Moc bezmocných*,⁴⁸ velmi rychle dojdeme k závěru, že dnešní levice je podobně vyhoceným snahám o překlopení zájmů intelektuálů do obecného střetu mezi radikálně neslučitelnými, metafyzickými kategoriemi vzdálena. Ve skutečnosti má sklon mluvit spíš za jiné než za sebe a ráda se prezentuje jako ten, kdo přináší (nestrannou) kritiku a analýzu. Tím se blíží pozici, již v textu, který je v jistém smyslu vzdáleným příbuzným Havlovy *Moci bezmocných*, zaujal Milan Šimečka. Rozsáhlý esej *Obnovení pořádku*, v samizdatu publikovaný rovněž v roce 1978 a vypořádávající se se stejným tématem – s povahou normalizované společnosti –, je svým charakterem ovšem takřka antipodem Havlova textu. Neoperuje s morálními kategoriemi a filosofickými či filosofujícími pojmy, nýbrž se zaměřuje na konkrétní projevy normalizace na materiální rovině. Tím, že nemoralizuje, nezakládá povahu společnosti „poučené z krizového vývoje“ na etickém a epistemologickém dualismu, v němž „pravda“ může být potenciálně nejsilnější zbraní odzbrojující celé divize. Doslova říká, že státní lež a státní utajování jsou věci, „které lidu příliš nevadí, protože nezasahují do vnitřního okruhu jeho soukromého života“.⁴⁹ Přes to všechno ani Šimečka neopouští pozici intelektuála, pro něhož jsou argumenty vyšetřovatelů StB o povaze svobody v reálném socialismu východiskem k této úvaze:

Svoboda je, když má člověk práci, vydělá si peníze, aby se mohl najíst, obléct, platit si byt a aby mu zůstalo na litr vína nebo na benzín. Večer se může dívat na televizi. Když jsem je tak poslouchal, častokrát jsem si říkal, že mají konečně pravdu. Svoboda je zbytečná pro ty, kdo nepocítují její potřebu.⁵⁰

Dvousečné zhodnocení, v němž se ti, kteří potřebu svobody, a to konkrétně svobody projevu, jež je tradičně spjata s intelektuály, pocítují, oddělují nejen od představitelů represivního aparátu, ale možná i od drtivé většiny společnosti.

Sotva ale lze říci, že ten, kdo potřebu neartikuluje, ji také nepocítuje. Nakonec patří k často opakovaným normalizačním mýtům, že když už se nedalo na režim nadávat

⁴⁸ Tento význam viz Jiří Suk, Kristina Andělová (eds.), *Jednoho dne se v našem zelináři cosi vzbouří. Eseje o Moci bezmocných* (Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV, 2016).

⁴⁹ Milan Šimečka, *Obnovení pořádku* (Brno: Atlantis, 1990), s. 145.

⁵⁰ *Ibid.*, s. 103.

v hospodě, šlo to alespoň ve vlastní kuchyni. Jáchym Topol mluví dokonce o schizofrenii: „[D]oma jsme slyšali jedno a ve škole něco naprosto jiného.“⁵¹ Potřebu svobody, jejíž výkon se omezuje na vlastní kuchyni, lze sice ironizovat, na druhou stranu ale vypovídá v duchu úvah Milana Šimečky o státní lži, o významu svobody a seberealizace v soukromé sféře, když už to ve veřejné není možné. V tomto světle je pochybná neméně zakořeněná představa, že nutnost dvojí tváře, autentické soukromé a konformní veřejné, jež vedla k morální destrukci normalizované společnosti, s pádem režimu skončila. Domácí nadávání a veřejná konformita totiž s koncem komunistického režimu nezanikla. Dnes je zcela bez rizika nadávat na politiky, mlčí se nicméně směrem k šéfům v zaměstnání. V české firemní kultuře je zcela běžné nestavět se na odpor nadřízeným, protože udržet si práci je nezbytností napříč režimy. Této konformitě se v zemi, v níž je více než devět procent populace v exekuci,⁵² nelze příliš divit. Pokud je praxe dvojí tváře mravně destruktivní, není pravděpodobné, že česká společnost má šanci se z ní v dohledné době vzpamatovat, vinu za to nelze nicméně donekonečna odkazovat minulému režimu.

Dnešní levice se cítí povolána mluvit mj. také za ty, kteří musí právě z existenčních důvodů mlčet. Nebo by si přinejmenším ráda myslela, že také jejich hlas, umlčený neúprosností trhu, reprezentuje. Jako by chtěla zužitkovat svou pozici mimo tento tlak (ač je otázkou, jdo jaké míry se jednotlivcům skutečně daří se mu vyhýbat), přičemž minimálně její akademická část odmítáním všeobjímajícího primátu tržních principů hájí i své stavovské zájmy.⁵³ Přesto jenom o jejich obhajobu nejde, nakonec „dobré svědomí“ může v hnutí, jakkoli v celku společnosti mikroskopickém, vzniknout až v okamžiku, kdy získá pocit, že právě zájmy, jež hájí, nejsou jen zájmy partikulárními. Role oponenta „systému“, jak ji on či ona sama vidí, je v obhajobě práv těch, jimž jsou upírána nebo pošlapávána. „Život v pravdě“ i sociální spravedlnost spojuje nadosobní charakter, jakkoli se o jejich univerzální závažnosti obvykle nedaří přesvědčit ty, kteří stojí mimo ghetto.

Ghetto velmi veselé

Otázka ghetta a vykročení z něj byla v debatách mezi chartisty zásadní a zůstala v sebereflexi bývalých disidentů přítomná i dlouho po revoluci.⁵⁴ Nejen pro hlubší nahlédnutí komplikovaného vztahu Charty k undergroundu je zajímavé, že dříve než otázka

⁵¹ Jáchym Topol, „Příběh Revolver Revue“, in Martin Machovec (ed.), *Pohledy zevnitř. Česká undergroundová kultura ve svědectvích, dokumentech a interpretacích* (Příbram: Pistorius & Olšanská, 2008), s. 83–95, s. 88.

⁵² Aktuální přehled exekucí v ČR i podle regionů dostupný online <http://mapaexekuci.cz/> [přístup 23. dubna 2017].

⁵³ K představě „antisystémového“ hnutí, jehož jádro tvoří v podstatě akademici a absolventi univerzit, viz Nick Srnicek, Alex Williams, *Inventing the Future* (London: Verso, 2015).

⁵⁴ Jak potvrzuje i studie Jany Noskové vycházející z rozsáhlého souboru rozhovorů, viz Jana Nosková, Brněnský disent a jeho každodennost, in Miroslav Vaněk (ed.), *Mocní? A Bezmocní? Politické elity a disent v období tzv. normalizace. Interpretativní studie životopisných interview* (Praha: Prostor, 2006), 116n.

ghetta přišla na přetřes v disidentských textech, mluvil Ivan Martin Jirous o členech undergroundu jako o lidech, kteří „žijí spolu v duchovním ghettu, které není obehnáno zdí, ale roztroušeno v cizím a nepřátelském světě“.⁵⁵ Předznamenání „disidentského ghetta“ ghettem undergroundovým ale lze interpretovat i jinak, než že bez katalyzátoru v podobě undergroundu by se disent intelektuálů k pořádné aktivitě sám nerozhoupal a že odstup undergroundu od většinové společnosti určil obdobný odstup i u disentu. Deklarovaná ochota k dialogu s mocí, jež byla pro Chartu jedním z východisek, totiž přinejmenším v intenci bránila sektářskému pojetí vlastní výlučnosti, byť k němu měli někteří chartisté blízko. Právě v undergroundu, programově odmítajícím komunikovat s režimem, ale představa o vlastní nadřazenosti nemohla nevzniknout.⁵⁶ A z velmi podobných důvodů se opakovala i u nové generace oponentů režimu, která vstoupila na scénu v osmdesátých letech a s undergroundem byla úzce provázaná. Historik Milan Otáhal o jejích představitelích říká: „[...] nechtěli mít s režimem nic společného, pokládali jej za hlavního nepřítele, proto také odmítali dialog.“⁵⁷ I pro tento rozdílný postoj existovalo mezi starší generací „hledáčů dialogů“ a mladšími „zarytými bojovníky“ napětí, v němž se ale rozdílné hodnocení smysluplné (politické) strategie neoddělitelně pojilo s generačním konfliktem.

Výhodou mladé generace nepochybně bylo, že osobně neprožila žádnou z vln velkých represí. Ty proběhly v roce 1972 proti vyloučeným reformátorům⁵⁸ a v roce 1976 proti undergroundu,⁵⁹ v obou případech se zpočátku obvinění týkala desítek lidí. Další režimní represe už tohoto rozměru nedosáhly, a pokud se dostaly k soudu, probíhal spíš potichu. V přestavbové fázi k další demonstraci síly už režim nenalezl dost vnitřní energie, a tak mladí radikálové mohli považovat „starou gardu“ chartistů za nepřiměřeně opatrnickou a kompromisní. Na výtky, mnohdy až polistopadové, že snaha o dialog znamenala ze strany Charty uznání režimu, odpovídá lapidárním způsobem ve svých vzpomínkách Petr Uhl: „Uznání to bylo [...] velmi podmíněné a výrazně kritičtější než uznání všech vlád a států světa, které s Československem udržovaly diplomatické, a později též ‚helsinské‘ styky.“⁶⁰ Je možné se ptát, kdo žil ve větším ghettu a co v tomto ohledu znamená zásadový postoj, když onou zásadou je nulová komunikace. Tyto otázky by však neměly být formulovány jako zpětné výtky těm nebo oněm proudům

⁵⁵ Jirous, „Zpráva“, s. 32.

⁵⁶ Martin Machovec, „Od avantgardy přes podzemí do undergroundu“, in Machovec (ed.), *Pohledy zevnitř*, s. 128.

⁵⁷ Milan Otáhal, „Bojovali proti normalizačnímu režimu“, in Vaněk (ed.), *Mocní? A Bezmocní?*, s. 141–174, zde s. 163.

⁵⁸ Otáhal, *Opoziční proudy*, s. 66.

⁵⁹ Bolton, *Světy disentu*, s. 188. Dokumenty k procesu viz Martin Machovec, Pavel Navrátil, František Stárek (eds.), *„Hnědá kniha“ o procesech s českým undergroundem* (Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2012).

⁶⁰ Petr Uhl, *Právo a nespravedlnost očima Petra Uhla* (Praha: C. H. Beck, 1998), s. 33.

předlistopadového disentu a opozice, spíš jako zajímavé podněty pro současné kritiky „systému“. Podobná dilemata adekvátního pojetí zásadovosti vzhledem k vlastním ideovým východiskům se totiž opakují i v současných hnutích, otázka vyjednávání s představiteli establishmentu byla velmi živě diskutována například v souvislosti s Autonomním sociálním centrem Klinika.

Disent se ale neocitl v ghettu pouze proto, že by nedokázal přinášet jiná témata než vložené „disidentská“. Nakonec dokumenty Charty se vyjadřovaly i k otázkám ekologickým a otázky životního prostředí se v průběhu osmdesátých let stávaly skutečně celospolečensky palčivým tématem. Jak by mohla dosvědčit dnešní levice, problém není jen v tom, *co* se říká, jde také o to, *odkud* se mluví. Tedy kam přítomná konstelace společnosti zařazuje mluvčího. Pokud stojí na okraji, míra závažnosti jeho sdělení, byť by byla sebevětší, mu nepomůže v získání všeobecné pozornosti, o politické síle nemluvě. Ilustrativní je obsese současné levice najít, nebo konečně adekvátně uchopit, vskutku „lidová“ témata. Představa, že pokud dokáže například o exekucích, které nepochybně palčivým společenským problémem jsou, promluvit konečně správným způsobem, stane se politicky relevantní, je ovšem lichá. Ve skutečnosti je to právě naopak: z exekucí může učinit relevantní téma daleko snáz již etablovaná politická síla. Radikální levice se politicky zajímavou může stát nikoli skrze konkrétní naléhavé téma (ač se díky němu může, dejme tomu, zviditelnit), ale jedině díky změně společenské konstelace. Taková je nejen zkušenost československého disentu, který se takřka ze dne na den přesunul z výslechových místností k jednacím stolům, ale třeba i řecké strany SYRIZA.

Nadšené násilí na všech stranách

V poslední době se po letech nezájmu objevují první pokusy rekonstruovat levicový odkaz disentu. Příběh o tom, že nad lží a nenávistí zvítězil Ronald Reagan a všichni významnější odpůrci komunistické moci byli do jednoho antikomunisté, začíná být i v České republice vnímán jako silně zjednodušující. Že se dříve hledalo spíše dědicství pravicové, bylo dáno dobovým kontextem, a nejinak je tomu ostatně i u hledání dnešního. Na tom není nic principiálně negativního, ubíhající čas nám tak snad osvětlí různé aspekty minulosti a generace mezi sebou mohou, někdy i plodným způsobem, soupeřit, což je o mnoho lepší, než kdyby si jen přikyvovaly.

Tradičním východiskem pro taková pátrání bývají ex-komunisté. Ale ti netvoří ani zdaleka jednodušskou skupinu. Jsou mezi nimi tací, jimž jejich komunistická minulost bude i posmrtně předhazovaná, protože měli tu smůlu, že do strany vstoupili během nebo těsně po válce a prožili padesátá léta jako nadšení mladí budovatelé. V této souvislosti se často zapomíná, že i Václav Havel ve své analýze v „Moci bezmocných“ o této epoše říkal, že ji charakterizuje „revoluční vzrušení, heroismus, obětavost a nadšené násilí na všech stranách“.⁶¹ A že tehdy u generace dvacetiletých nešlo při vstupu do KSČ jen o cynický

⁶¹ Václav Havel, *O lidskou identitu. Úvahy, fejetony, protesty, polemiky, prohlášení a rozhovory z let 1969–1979* (Praha: Rozmluvy, 1990), s. 59.

mocenský kalkul, jakým byl pro ty, kteří do strany vstupovali po roce 1968. Pak jsou ti, jimž byl jejich komunismus „odpuštěn“ až zapomenut – třeba Ludvík Vaculík nebo Petr Pithart. Jako by odklon na opačnou stranu politického spektra byl věcně kritičtější reflexí než snaha zůstat u svých ideálů očištěných o nános ideologického balastu a s nezbytnou amputací orgánu, který se dříve zdál nepostradatelný, vedoucí úlohy strany.

Právě dělení komunistů na ty, u nichž se komunistická minulost připomíná jako nesmazatelná skvrna, a ty, jimž se tato skvrna „zapomněla“, dobře ukazuje, v čem je hledání levicového odkazu disentu problematické. Ne v tom, že by v disentu vládla harmonie, která nerozlišovala mezi pravíci a levíci, ani proto, že by jej nebylo možné najít – ale proto, že se tím hledá červená nit ve vyruhlém provazu. Velká část intelektuálního disentu byla totiž do jisté doby levicová. Manifest k výročí založení sociální demokracie v českých zemích *Sto let českého socialismu* z roku 1978 nepodepsali jen Jan Tesař, Jaroslav Šabata nebo František Kriegel, ale také Václav Havel, Ladislav Hejdránek či Petr Pithart. Havel ještě v *Dálkovém výsledku* prohlašuje, že je čímsi jako „pocitovým“ a „mravním“ socialistou,⁶² i když si tak už neříká. Socialismus a levicové myšlení tvořilo mimo jiné i skrze intenzivní ideologickou masáž po roce 1948, a vlastně už 1945, myšlenkový horizont všech generačně mladších příslušníků disentu. A těch starších, kteří by byli zformováni ještě první republikou, mnoho nebylo. Důležité tedy vlastně není, do jaké míry byla levicová orientace sdíleným východiskem mnoha českých disidentů, ale jak se emancipovali od „falešného vědomí“ levicovosti k nějakému jejímu osobnějším pojetí, jestli jim vydrželo a co z něj mohli předat dál.

Charta vítězná?

Bilanční otázka, která se musí při každém významnějším výročí vracet, zní: byla, nebo nebyla Charta 77 úspěšná?⁶³ Odpověď na ni je dosti zapeklitá. Dá se říci, že úspěch Charty spočíval v udržení plamínku relativně úzké palety v československých podmínkách realizovatelných cest odporu proti komunistické diktatuře. Což pravidelně vyvolává obvyklou sadu otázek po tom, zda Charta po celou svou existenci nezůstávala v ghettu, jak moc byla elitářská, zda o ní mimo samotné chartisty a příslušníky SNB vůbec někdo věděl. Jenže tyto nepříjemné otázky lze obrátit i směrem ke zbytku společnosti. Nesouviselo elitářství a ghettoizace Charty s neochotou většinové společnosti pokusit se důrazněji odporovat moci, s kterou se údajně neztotožňovala? Nedojdeme k cynickému poznání, že každá společnost má nejen vládu, ale také disent, jaký si zaslouží, to znamená, jaký si sama vytvoří? Samozřejmost antikomunismu devadesátých let je v této perspektivě obrazem konformity let sedmdesátých a osmdesátých. Příběh disentu jako pravda českých dějin období normalizace⁶⁴ se stává tmelem nového konsenzu,

⁶² Václav Havel, *Dálkový výsledek. (Rozhovor s Karlem Hvizďalou)* (Praha: Melantrich, 1989), s. 13.

⁶³ Viz Císařovská et al. (eds.), *Charta 77*.

⁶⁴ Matěj Mětelec, „Zarezlé výhybky českých dějin“, *Prostor* 33, 2016, č. 105, s. 13–18.

jenž nakonec samotný disent odsouvá do pozadí a nastoluje panství antikomunismu těch, kteří se proti komunistické diktatuře nikdy nepostavili.

Petr Pithart v knize *Osmášedesátý*⁶⁵ diagnostikuje jako zásadní problém komunistického režimu, že od počátku rozdělával občany na komunisty a ty druhé. Normalizace přinesla svého druhu neméně ostré rozdělení na konformní a ty druhé, tedy disidenty. Nadšení, o němž mluvil Havel v souvislosti s padesátými lety, ovšem z politického arzenálu režimu vymizelo, stejně jako zmizelo i z režimní ikonografie. Mládežníky prozpěvující si na traktoru Internacionálu při rozorávání mezí nahradili utahaní dobráčtí strejcové typu Josefa Pláteníka z *Okresu na severu*. Jestliže, jak uvádí historik Milan Otáhal, v roce 1995 na otázku „Znáte nějakou předlistopadovou občanskou iniciativu?“ uvedlo Chartu jen 19 % respondentů a 55 % nedokázalo vymyslet žádnou,⁶⁶ je třeba vzít v úvahu, že představy o tiché podpoře, jimiž se disidenti příležitostně rádi opájeli, byly značně přehnané. Oprávněnost této úvahy potvrdí i graf počtu podpisů pod Chartou v průběhu let.⁶⁷ Počty signatářů vystupují do „strmých“ výšek, čímž rozumějme stovky podpisů, v roce 1977, kdy Charta vešla ve známost a režim ji „proslavil“ mediální štvanicí, a v roce 1989, kdy příslovečná slupka už pukala. Roky mezi tím ale znamenají pouze pomalé přikapávání podpisů, které lze interpretovat jako širokou podporu jen s velkou dávkou dobré vůle.

Nakonec, není možné vidět zapřené vědomí této absentující podpory třeba v tom, s jakou sveřepostí Václav Havel, který v rozhovorech do západních médií mluvil o tom, jak lidé vlastně Chartu podporují, reagoval na Vaculíkovy *Poznámky o statečnosti*?⁶⁸ Vaculík ve svém fejetonu pochybuje o smyslu velkých gest, za něž sice člověk může jít do vězení, ale jež nemají praktický dopad. Namísto toho doporučuje cosi jako „práci drobnou“: „[...] hrdinské činy lidi lekají a dávají jim možnost pravdivě se vymluvit, že na to nejsou stavěni, setrávat statečně na dobré normě můžou za přijatelné oběti všichni, a vědí to.“⁶⁹ Havlovu jedovatě polemickou odpověď⁷⁰ začínající slovy „Milý pane Ludvíku“, je možné na jednu stranu číst jako střízlivý reality-check, připomínku, že do vězení se může snadno dostat i ten, kdo se „hrdinským činům“ vyhýbá („jednou je taktičtější zavřít Grušu a snažit se tím vystrašit Vaculíka, jindy může být naopak šikovnější zavřít Vaculíka a snažit se tím vystrašit Grušu“), na druhou jako velmi ostré školení z politické, vlastně disidentské disciplíny. Odpůrce moci nejen nemůže své konání podřizovat této moci, neměl by ale také dělat žádné koncese mlčící většině.

⁶⁵ Petr Pithart, *Osmášedesátý* (Praha: Rozmluvy, 1990).

⁶⁶ Císařovská et al. (eds.), *Charta 77*, s. 239.

⁶⁷ *Ibid.*, s. 196.

⁶⁸ Prečan (ed.), *Charta 77*, s. 52–55.

⁶⁹ *Ibid.*, s. 55.

⁷⁰ *Ibid.*, s. 55–58.

Rizika

V textu „Dizi-rizika“ Petr Pithart mimo jiné píše:

Jsmo ochotni mít třeba „o něco méně pravdy“ (např. mít ji méně hlasitě), ale mít ji přitom tak, aby byla více s to měnit konkrétní špatné věci na konkrétní lepší? Máme raději svou pravdu „zde stojíme a nemůžeme jinak“, nebo nám jde o to, abychom žili v Čechách všichni důstojněji, slušněji?⁷¹

I v dnešní levici se projevuje podobný fenomén ideologického purismu, lpění na slovech, jako by šlo o činy. Tam, kde veškerá moc ovlivnit vnější svět se zdá redukovat na schopnost co nejhlasitěji křičet, omezuje se někdy aktivita na soutěž v křiku. Jestliže dosahovat výsledků se nezdá být reálným politickým cílem, protože reálné politické výsledky se zdají nedosažitelné, o to je třeba být hlasitější, být třeba jen dovnitř ghetta.⁷² Není úplně náhodou, že současná radikální levice se běžně sama nazývá slovem „scéna“.

Být na scéně ovšem znamená performovat, odehrávat představení, nebo přinejmenším generálku na představení. Scéna není hnutí, je to jeviště a všichni na ní jsou herci, kteří se snaží, aby jejich kreace byla patrná i z poslední řady, byť si nemohou být zcela jisti, jestli v hledišti vůbec někdo, krom protiextremistického útvaru policie, dává pozor. Každý disent hraje tak trochu pro sebe a kojí se nadějí, že svět nakonec prozře a pochopí, že právě disidenti měli celou dobu pravdu. Do té doby jim nezbyvá než střídavě nadávat na tupost davu, který nechápe, že rozumí jeho pravým zájmům a ustavené moci, že o lid neprojevuje zájem skutečný. Přitom tajemné spojení s „lidem“, jež dnešní levice tak nějak automaticky předpokládá, je vlastně opakováním stejné naděje chartistů. I ti se přece utěšovali představou, že i když je společnost natolik normalizovaná a konsolidovaná, že většina normálních lidí pro žádného disidenta nepohne ani prstem, doma v kuchyni jim ve skutečnosti všichni drží palce. A že nakonec právě disidenti vyslovují pravdu o této společnosti.

Všímat si rozmlžených kontur takových představ je ale snadnější u druhých než u sebe sama. A tak se podobné „sebereflexe“ opakují napříč režimy. Pavel Kohout o zrodu Charty napsal: „Událost, která na rozhraní dvou roků naráz změnila lidské a politické klima Československa a vejde do českých dějin tím hloub, čím zuřivěji bude režimem dra Husáka vykazována na jejich smetiště.“⁷³ Když se taková emfatická apoteóza Charty objeví v literárním a memoárovém díle jednoho z iniciátorů a účastníků, lze to pochopit. Je ovšem na pováženu, když se podobné nadšení přelévá do historikova zhodnocení. Tuto hranici překračuje Vilém Prečan, když mluví o tom, že Charta se „přičinila o vytváření nezávislé veřejnosti, veřejného prostoru, který byl protipólem pseudoveřejnosti

⁷¹ *Ibid.*, s. 90.

⁷² Viz Matěj Mětelec, Lukáš Rychetský, „V bludném kruhu“, *A2* 11, 2015, č. 15, s. 29 (dostupné online <https://www.advojka.cz/archiv/2015/15/v-bludnem-kruhu> [přístup 17. 3. 2018]).

⁷³ Kohout, *Kde je zakopán pes*, s. 385.

ovládané a manipulované mocenskými a mediálními prostředky režimu⁷⁴. Představou, že skutečnou veřejnost formují stovky, možná dokonce jen desítky aktivistů, proti nimž stojí lži veřejnost milionů, se může opájet přímý aktér. Lze o ní dokonce spekulovat na abstraktní filosofické rovině, ale v historickém, stejně jako v politickém zhodnocení by měla vyvolávat maximální obezřetnost. Každé „antisystémové“ hnutí si totiž do jisté míry nárokuje status autentické veřejnosti, nositele historické, morální nebo jakékoli jiné relevantní pravdy – nakonec právě v tom spočívá jeho „dobré svědomí“. Z historického hlediska ale přijetí této perspektivy vede k jednostrannému psaní dějin vítězů (či poražených), z politického pak k syndromu „veselého ghetta“. Být v takovém ghettu a bez kontaktu se zbytkem společnosti je v liberální demokracii zdánlivě technicky obtížnější než v komunistické diktatuře, ale lidsky je to vlastně docela snadné. Nejde o nic neobvyklého: ten, kdo chodí každý večer do té samé hospody na růžku, také netuší, co se vypráví ve výčepu o pár ulic dál, může se jen dohadovat, že nejspíš to samé. Problém je, když štamgasti daného zařízení mají pocit, že právě jejich debaty zachycují ducha doby a dokážou vyřešit všechny závažné problémy světa. Ještě větší, když se debata stočí na to, jak je důležité zachovat vlastní ideovou čistotu. Ale možná více než dnešní levice si někteří chartisté nebezpečí své ghettoizace od začátku uvědomovali a přinejmenším přemýšleli o tom, jak na ně reagovat. Panující moc jim na jejich vydělení ze zbytku populace beztak nedala zapomenout.⁷⁵

Studium dějin Charty 77 může pomoci lépe porozumět dnešní radikální levici. Díky dnešní radikální levici ale můžeme také lépe porozumět Chartě. Dějiny Charty „zdola“, tedy nikoli jako dějinného vítěze, ale jako inspirátora praxe disidence proti establishmentu, musí být teprve nejen sepsány, ale také promyšleny. A možná je z tohoto hlediska výhodou, že zatím neexistují ani dějiny Charty jako takové, protože by v nich tato perspektiva nejspíš chyběla. Doposud ji totiž zpravidla vykládali vedle přímých účastníků ti, kteří se identifikovali s představou „fukuyamovského“ dějinného obratu, jehož se Charta stala spolutvůrcem a součástí. Nad smyslem a významem Charty se sice již historici vícekrát střetli, někdy dokonce i velmi ostře,⁷⁶ šlo ale především o otázku míry vlivu, jež měla Charta na pád režimu, případně na většinovou společnost. Neméně důležitá je ale otázka vnitřní dynamiky Charty. I řada pamětníků jí líčí jako víceméně idylické společenství. Je příznačné, že jediný Petr Uhl v odpovědi na anketní otázku po sporech v Chartě odpoví rozsáhlým výčtem „od a po zet“, ukončeným jen proto, že „více písmen v latinské abecedě není“.⁷⁷ Příběh, z něhož by vypadly názorové

⁷⁴ Prečan (ed.), *Charta 77*, s. 14.

⁷⁵ K sektářství dnešní radikální levice v ČR viz Mětelec, Rychetský, „V bludném kruhu“, s. 29.

⁷⁶ Nejznámější je polemika Viléma Prečana s Milanem Otáhalem. Viz Milan Otáhal, *Opozice, moc, společnost 1969–1989. Příspěvek k dějinám „normalizace“* (Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994); Vilém Prečan, *Novoroční filipika 1995. Disent a Charta 77 v pojetí Milana Otáhala* (Praha: Ústav pro soudobé dějiny, 1995).

⁷⁷ Císařovská et al. (eds.), *Charta 77*, s. 267.

a generační konflikty v Chartě a undergroundu, ale také Charty a undergroundu, by byl silně zjednodušený. Neméně pochybné nicméně také je, když se dějiny (či prehistorie) Charty odvíjejí až od impulzu vzešlého z undergroundu, resp. jeho represe, jak činí např. „oficiální“ výstava k jejímu čtyřicátému výročí.⁷⁸ V Chartě se totiž „sešli“ mnozí z těch, kteří již dříve prodělali první kolo režimní represe na konci šedesátých a na počátku sedmdesátých let, mezi jinými členové Hnutí revoluční mládeže, signatáři petice Deset bodů nebo vyloučení komunisté, formující se na platformě tzv. Malého akčního programu.⁷⁹

Jestli někde hledat skutečný odkaz disentu a Charty 77, pak ne v režimu, který nastoupil po pádu toho, proti němuž chartisté vedli svůj boj. Chartě se sice díky příznivým okolnostem povedlo dosáhnout onoho šťastného okamžiku „proti-systémových“ hnutí, být účasten nejen na pádu režimu, ale i na zrození nového, porevolučního pořádku. V době stability přinejlepším exoti a často psanci, ve chvíli, kdy se režim začal otřásat a přišla krize,⁸⁰ právě z disidentů se stali partneři elit a dlouho nabízený dialog konečně započal. Vítězové, ověnění dvacetiletým zápasem s diktátorskou mocí, z nich ale byli jen nakrátko.

Tím méně její dědictví spočívá v nekonečném vynášení Morany komunistické diktatury a pouťovým prodeji svatých obrázků včerejších hrdinů jako dnešního kýče. Ač to tak dlouho nevypadalo, je čím dál jasnější, že síla podobných rituálních tanečků poměrně brzy pomine. Vybudovat na příběhu Charty obrozenou celonárodní identitu se nepodařilo, a naopak z mizérie normalizace, jak se ji snažili zachytit disidenti ve svých textech, se pomalu stává nostalgické retro, klimbání u televizní *Ženy za pultem* sledované v HD a poměru 16:9. Udržet odkaz Charty živý znamená promyšlet povahu disidence včera a její smysl dnes. Pro ty, kteří by se chtěli přihlásit k odkazu Charty, by to mělo znamenat oživovat ducha odporu proti moci všude tam, kde je hloupá, odpudivá, lživá a bezohledná. Pro zkoumání dějin Charty se tak může stát velmi inspirativní zkušenost dnešní radikální levice. A to nejen proto, že v represivním aparátu i státní moci obecně lze pozorovat kontinuity s předlistopadovým režimem. V neposlední řadě i proto, že ač k tomu mohou aktéři z obou stran přistupovat značně rezervovaně, nevyhnutelná historická kontinuita vzniká i v antisystémových hnutích jako takových.

⁷⁸ Výstava *Charta story. Příběh Charty*. Národní galerie v Praze, Salmovský palác, 14. 3. 2017 – 13. 1. 2019. Autoři: Zuzana Brikcius, Eugen Brikcius, Ondřej Kohout, Eva Kohout-Voneš, Petr Blažek, Veronika Tuckerová. Kurátorka: Irena Nývltová.

⁷⁹ Význam této první, „předchartovní“ etapy odporu proti normalizačnímu režimu zdůrazňuje jako její aktér (a profesí historik) Jan Tesař. Viz Jan Tesař, *Zamčená diagnóza* (Praha: Triáda, 2003).

⁸⁰ Paradoxně šlo o úspěšný model revoluce v duchu ruských bolševiků. Sám Lenin prohlašoval: „Revoluci nelze ani udělat, ani určit pořadí. Revoluci nejde objednat – revoluce se vyvíjí.“ Vladimír Iljič Lenin, Projev na obhajobu rezoluce o válce 27. dubna (10. května), in *Vybrané spisy v pěti svazcích*. Sv. 3. Březen 1917 – březen 1918 (Praha: Svoboda, 1976), s. 109.

Charter 77 and its Legacy

Abstract: The essay follows a certain symmetry that is between the dissident organization Charter 77 (founded in Czechoslovakia in 1977) and the current Czech radical left. The essay works from the assumption that the definition of “systems” is more important than the nature of these “systems.” One way to understand the issue is to look at the relationship between Charter 77 and the Western radical left of its day, which provides the ideological antecedent of today’s Czech left. But in the contemporary political context, paradoxically, the position of the radical left is structurally moving away from that of the left that was a part of Charter 77 and is coming closer to that of the anti-communist constituents of Charter 77 and to the cultural underground that remained outside Charter 77. Evidence of the continuity between those tendencies can be seen in the police repression of recent years, which points to similarities in how the police view representatives of these different “antisystemic” movements. But perhaps the most striking point of comparison between the dissidents and today’s left can be seen in their separation from majority society and in their ambition to forge something like that society’s moral conscience. This leads to a situation known in the Czechoslovak dissent of the 1970s and 1980s as the “dissident ghetto.” The notion of the self as a holder of knowledge of the true nature of things, which enables the self to preserve its moral integrity in relation to the “system,” appears to be of no less significance to the present radical left than it was to Charter 77.

Keywords: Charter 77, radical left, antisystemic movements, dissent, dissident ghetto, underground in Czechoslovakia, political activism